

Bør kunsten have et formål? - et essay om Nietzsches Tilfældet Wagner

Af Bjørn Fred Jensen

Richard Wagner, af Rudolf Eichstaedt

Introduktion

Dette essay tager udgangspunkt i Nietzsches lille skrift *Tilfældet Wagner*. Jeg har valgt at behandle dette skrift ved at tage udgangspunkt i ovenstående spørgsmål, omhandlende kunstens *formål*. Hvorfor?

Først og fremmest på grund af min personlige interesse i musik og kunst, der bl.a. har ført til overvejelser over, hvad min musik skulle sige, hvad den skulle tjene og hvor den skulle føre mig hen.

Den anden grund til at læse *Tilfældet Wagner* ud fra spørgsmålet om kunstens formål, er, at det åbner op for nogle centrale aspekter af Nietzsches filosofi. Jeg vil give en kort introduktion til værket og omstændighederne omkring hvordan det blev til. Derefter gå i kødet på Nietzsches tekst og slutte af med at relatere skriftet til nogle af mine egne musikalske udfoldelser.

Værkets tilblivelse

Forestil dig Nietzsche ankomme til Torino en forårsdag i 1888, i fuld gang med intense og afgrundsdybe tanker i forbindelse med et projekt om intet mindre end en 'omvurdering af alle værdier'¹. Omgivelserne i den norditalienske by er skønne, han bliver mødt af lutter smil og

¹ jvf. *Afgudernes Tusmørke*, introduktion af Peter Thielst

Bør kunsten have et formål? - et essay om Nietzsches Tilfældet Wagner

Af Bjørn Fred Jensen

vejret er mildt og let². Nietzsche mærker kræfterne vende tilbage; lysten og lethed melder sig - og i stedet for at investere den tilbagevende inspiration i et tungt og enormt ambitiøst projekt, så blev overskuddet fyret af på den store tyske komponist Richard Wagner (1813-1883). Nietzsche følte sig tydeligvis ikke for fin til at give sit gamle Wagner-nag frit afløb. Det kan lyde meget 'underskudsagtigt' (især i en tid som vores, hvor vi nærmest tynges af krav om at være konstant 'overskudsagtige') - og Nietzsche forsøger tilsyneladende også, at få angrebet til at virke mere nonchalant end det egentlig er³ - men Nietzsches udladning er underholdende, livsbekræftende og dybt relevant; Der er en tydelig pointe med kritikken, der ikke kun omhandler personen Wagner. Wagner er blot et symptom, 'en neurose'⁴, på et langt større problem ved kulturen og kunsten; *decadencen*.

Monte dei cappuccini, Torino

Decadence

Decadencen betyder for Nietzsche en nedadstræbende vilje. Det betyder en idealisering af en vilje til forfald og tab af kraft. Man kunne kalde decadencen en 'ophøjet nej-sigen': ens nej til

² jvf. Safranski - *Nietzsche. En biografi om hans tænkning*. S. 268

³ jvf. *Tilfældet Wagner*, s. 7 (introduktion v. Peter Thielst)

⁴ *Tilfældet Wagner*, s. 44. Nietzsche skriver det på fransk: "Wagner est une néurose"

Bør kunsten have et formål? - et essay om Nietzsches Tilfældet Wagner

Af Bjørn Fred Jensen

livet bliver gjort til en værdi, til en slags 'højere lov'. Det så Nietzsche vise sig i kristendommens idealisering af et liv efter døden. Nej! et til dette jordiske og alle dets fristelser blev ophøjet og afståenhed og askese blev gjort til dyder. Hvis vi skulle knytte et nutidigt eksempel til dette, kunne man tage det 'at drikke sig ned' eller 'drikke sig i hegnet': i dette tilfælde bliver alkoholen til noget der kortvarigt giver en følelse af styrke og glæde, men derefter helt åbenlyst fører til et *tab* af kraft og åndsevner. Det er selvfølgelig i sig selv uskyldigt og sjovt nok i små mængder, men selve denne logik, hvor tabet af åndsevner nærmest hyldes, så Nietzsche brede sig og blive til en generel tendens i tysk kultur og åndsliv. Decadencen var ikke længere bare en uskyldig spøg ifølge Nietzsche, det var derfor på tide at få kraften og åndsevnerne tilbage i kunsten - dette stod Wagners kunst tilsyneladende i vejen for.

Moraliserende kunst

Dermed er vi ved at nærme os spørgsmålet vedrørende kunstens formål. Ifølge Nietzsche tjente Wagners musik et klart formål: at bekræfte tidens herskende moral, som udsprang af kristendommens idealer: "faktisk har han (Wagner) hele sit liv gentaget én sætning: at hans musik ikke kun betød musik! Men mere! Men uendelig meget mere!.. '*ikke kun* musik' - sådan taler ingen musiker"⁵. Her hæfter Nietzsche sig ved Wagners skrifter, men hvordan *hørte* Nietzsche alle disse ting i selve Wagners musik? Altså i hans kompositioner?

Specielt én ting fremhæver Nietzsche i forlængelse af dette spørgsmål: Wagners brug af store, teatraliske effekter. At hans musik leder mod en stor finale, der blæser lytteren omkuld. Altså en form for *forløsning*, hvor man overvældes af, hvad man kunne kalde 'storhed'. Man beruses og forføres og glemmer alt om tid og sted. Hvad er så problemet i det? Problemet er ifølge Nietzsche, at musikken bliver for bevidstliggjort⁶, dvs. Wagner tænker musikken som en samling af 'effekter', der skal blot skal overvælde lytteren. Wagner vil "virkning, han vil intet andet end virkning. Og han kender dem han vil virke på!"⁷.

Musikken bliver dermed en effekt, der trækker bevidstheden i forgrunden på bekostning af musikkens mere umiddelbare og sanselige væsen. Logikken bag denne analyse er, at ved at lade kunsten tale til bevidstheden og moralen, så tænker man i pagt med allerede etablerede værdier. Kunsten taler dermed til vores bevidsthed om moral, og musikkens eksistensberettigelse bliver afgjort i forhold til om den er sand eller falsk. Wagners kunst

⁵ *Tilfældet Wagner* s. 57

⁶ På samme måde så Nietzsche i øvrigt tragediens dionysiske elementer, dvs. musikken, blev fortrængt af ordet og rationalismen i den græske oldtid, et tema han udfolder i debutværket *Tragediens fødsel* 1872.

⁷ *Tilfældet Wagner* s. 52

Bør kunsten have et formål? - et essay om Nietzsches Tilfældet Wagner

Af Bjørn Fred Jensen

appellerer til det rationelle i lytteren. Men det rationelle *svækker* instinktet, ifølge Nietzsche⁸: det *svækker* vores umiddelbarhed og kraft, så vi sidder trætte og uvirksomme tilbage.

Man kan sidestille det med en følelse, de fleste vel kender til: man befinder sig til et selskab, hvor man føler man bør opføre sig på en bestemt måde; man føler man skal opfylde visse regler og forskrifter for berettigede sin tilstedeværelse. Resultatet er ofte, at man pludselig tænker man langsommere, har sværere ved at formulere sig og bevæger sig mere akavet. Man prøver at 'regne ud', hvilken opførsel der er den rigtige, så man 'passer ind'. På samme måde vil Wagner ifølge Nietzsche regne ud, hvordan hans musik skal virke. Wagner vil retfærdiggøre sin musik, han vil gøre den rigtig eller *sand*, ved at afstemme dem med kristendommens værdier. Problemet er, at det bliver en spændetrøje for kunsten; den mister sin åbenhed. Lidt forsimplet kan man sige, at den fortæller lytteren, hvad der er rigtigt, fremfor at lade denne selv finde ud af det.

Hvis vi tager 'selskabs-eksemplet' op igen, så kender de fleste måske også til, hvor udmattende det er at føle, at man skal være og tænke på en bestemt måde. Og gennem Nietzsches forfatterskab hæfter han sig flere steder ved, hvordan denne type udmattelse *viser sig*. I hans aforistiske værk fra 1882, *Den muntre videnskab*, beskriver han, hvordan kunsten begynder udkøre og trætte: folk ligner "trætte muldyr" og nogle som "livet lidt for ofte har svinget pisken over"⁹. Kunsten går fra at være opløftende til at blive belærende. På det mere overordnede kulturelle plan, er Nietzsches analyse den, at mennesket generelt er blevet udmattet og har mistet evnen til at skabe sine *egne* værdier og dermed finde sit *eget* rigtig og forkert. Mennesket lader sig i stedet villigt belære og yderligere udmatte gennem Wagners kunst: "Wagner øger udmattelsen: *derfor* tiltrækker han de svage og udmattede"¹⁰, lyder Nietzsches nådesløse dom. Wagners kunst bliver en flugt fra livet; mennesket opsøger kunsten for at glemme sig selv og blive underholdt for en kort stund.

Nietzsche tolker efter samme logik Wagners musik som en musik, der vil forløse os fra denne verden og dens smerte og problemer. Dermed tjener den altså de kristne værdier: dette liv skal forløses til et 'bedre' liv *efter* døden. Og dermed tjener den et klart formål, og det er dét, som Wagner refererer til, når han siger, at hans musik betyder "uendelig meget mere". Det er samtidig dét, som Nietzsche tordner imod. Han mener tværtimod, at det er *dette* jordiske liv vi har her og nu, der skal bekræftes og leves. Vi skal ikke gå og vente på en forløsning til et bedre

⁸ *Tilfældet Wagner* s. 63

⁹ *Den muntre videnskab* stk. 86, s. 96

¹⁰ *Tilfældet Wagner* s. 44

Bør kunsten have et formål? - et essay om Nietzsches Tilfældet Wagner

Af Bjørn Fred Jensen

liv *hinsides* og lade os spise af med billig underholdning. Nej, vi skal ville og elske dette liv, som vi har her og nu.

Legen og lethed

Men hvad skal musikken så ifølge Nietzsche? Den skal i *forgrunden*, det er musikken selv der er meningen! Musikken skal ikke være 'decadent' og dermed tjene trætte og livsfornægtende værdier. Den tjener sig selv. Den er et udtryk for en kærlighed og en bekræftelse af *livet* her og nu, inklusiv hvad det end indeholder af glæde, smerte, lidelser. Når vi overhovedet spørger til, hvad kunstens formål er, så er det et moralsk spørgsmål. Vi allerede i gang med en *retfærdiggørelse* af den; en forklaring af dens eksistens. Men musik og kunst skal ikke retfærdiggøres, men dyrkes, elskes, udforskes, udfoldes og udleves - den er hævet højt over en begrænsende moral. Den skal bevare en åbenhed overfor nye muligheder; nye måder at se og tolke livet på. Derfor kæder Nietzsche også ofte kunsten sammen med *legen*. Legen er ubevidst, glad, seriøs, kreativ, spontan. Legen er også let og fri, den tynger ikke. Og i en lang og særdeles veloplagt passage, konkluderer poetisk Nietzsche, hvad det er, som Wagners kunst mangler: "la gaya scienza¹¹: det lette fjed, vid, ild, ynde: den store logik; stjernernes dans; den overgivne ånd; sydens lysskælv; det *blanke* hav - fuldkommenhed..."¹².

Den tyskfødte Nietzsche med den utæmmelige sydlandske ånd, vil have mere leg og lethed ind i kunsten. Hvis livet skal have et formål, så er det, at vi bringer os hen mod musikkens liv - ikke at musikken skal bringe livet mod samfundets fastlåste og tyngende værdier.

Afsluttende bemærkninger

Legen og lethed fandt Nietzsche under sydens sol, og hans oplagte og livsbekræftende wagner-skrift minder mig om min egen tid under sydens sol. Der tjente min musik et klart formål: at få så mange euro i hatten som muligt. I vores del af verden kan man nok ikke (lige foreløbig) undslippe at prostituere sig i én eller anden grad for at overleve - intet galt i det, men det er trist, hvis det bliver livets eneste mening; hvis den fortrænger livsudfoldelsen og åbenheden og æder sig ind på kunsten, ved at kræve, at den skal tjene fastlåste formål.

Hvis jeg skal relatere Nietzsches tanker til følelser og erfaringer, som jeg kender, så vil det tætteste være disse øjeblikke i sydfrankrig, som jeg nød i fulde drag, og som indfandt sig mellem jagten på penge i hatten: ture på min scooter ned af boulevarderne i skjorteærmer med

¹¹ 'Den muntre videnskab', også titlen på Nietzsches værk fra 1882, som tidligere citeret.

¹² *Tilfældet Wagner*, s. 58

Bør kunsten have et formål? - et essay om Nietzsches Tilfældet Wagner

Af Bjørn Fred Jensen

den lune middelhavsvind i håret, ned til den faste bænk ved stranden, sætte mig med guitaren i skødet, solen der gik ned over det knaldblå hav, mens glade og snaksagelige franskmænd slentrede omkring mig. Når jeg læser *Tilfældet Wagner*, og læser Nietzsches passionerede betoning af "det lette fjed, sydens lysskælv, det *blanke* hav", så tænker jeg på Nice og Marseille, og jeg tænker på, hvordan jeg igen kan komme hen til et punkt, hvor lethed og legen igen indfinder sig.

Så, bør kunsten have et formål? Nej, kunsten er sit eget formål, ligesom legen er det. Den skal ikke fastlåse os men derimod "*frigør(e) ånden*"¹³.

Det var alt herfra, *Tilfældet Wagner* er en underholdende og klog kritik, men ikke kun kritik for kritikens skyld; den peger passioneret frem mod tankens åbenhed og kreative kraft. Jeg vil slutte af med et nummer¹⁴ jeg indspillede i København, men som blev til på den bemeldte strand i Marseille, *Plage des Catalans*:

<https://soundcloud.com/bj-rn-fred-jensen/plage-des-catalans>

Noter:

Litteratur:

Nietzsche, Friedrich: *Tilfældet Wagner* - Det lille Forlag, 2011

Nietzsche, Friedrich: *Den muntre videnskab* - Det lille Forlag, 1997

Nietzsche, Friedrich: *Afgudernes tusmørke* - Det lille Forlag, 2013

Safranski, Rüdiger: Nietzsche. En biografi om hans tænkning - Gyldendal 2000

¹³ *Tilfældet Wagner* s. 36

¹⁴ Indspillet med Robert Pilgaard (guitar) og Christian Henriksen (kontrabas).